Orły wojskowe Legionów Polskich w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

Przypadająca w 2014 roku setna rocznica wymarszu 1 Kompanii Kadrowej i utworzenia Legionów Polskich jest dobrą okazją, aby przypomnieć pamiątki związane z tamtymi wydarzeniami. Wśród nich szczególne miejsce zajmują orzełki na czapkach strzelców i legionistów, idących do boju o wolną Polskę.

3 sierpnia 1914 roku w krakowskich Oleandrach doszło do powołania przez Komendanta Józefa Piłsudskiego Kompanii Kadrowej strzelców, która jako pierwsza miała przekroczyć granicę zaborów.

W tym dniu przybył do Oleandrów 74-osobowy oddział Polskich Drużyn Strzeleckich pod dowództwem oficera Stanisława Burhardt-Bukackiego[1]. Tyle samo wybrano strzelców. Doszło do symbolicznego połączenia związków i drużyn strzeleckich. Oba oddziały stanęły naprzeciw siebie. Przemówił Piłsudski: „Odtąd nie ma Strzelców, ani Drużyniaków. Wszyscy, co tu jesteście zebrani, jesteście żołnierzami polskimi! Znoszę wszelkie odznaki specjalnych grup. Jedynym waszym znakiem jest odtąd Orzeł Biały. Dopóki jednak nowy znaczek nie zostanie wam rozdany, rozkazuję, abyście zamienili ze sobą wasze dawne odznaki, jako symbol zupełnej zgody i braterstwa, jakie muszą wśród żołnierzy polskich panować. Niech Strzelcy przypną do czapek blachy Drużyniaków, a oddadzą im swoje orzełki"[2].

Po czym Piłsudski wymienił się orzełkiem z Burchardtem-Bukackim na jego oznakę („blachę"), a następnie uczynili to pozostali. Warto podkreślić, że świadectwem tej sceny jest cytowana tu relacja Wacława Sieroszewskiego, pisana niemal na bieżąco, a wydana drukiem rok później.

Oba wspomniane znaki: orzełek strzelecki i ozdobiona polskim orzełkiem oznaka drużyniacka, stały się wówczas pierwszymi polskim orłami wojskowymi od czasów powstania styczniowego. Dały początek całej palecie orłów zdobiących dumnie czapki żołnierzy Legionów Polskich.

Jak doszło do ich realizacji? Przypomnijmy, że w 1908 roku Józef Piłsudski przeniósł prace konspiracyjno-niepodległościowe z zaboru rosyjskiego do zaboru austriackiego – Galicji. Tu były lepsze warunki do działania. W 1908 roku we Lwowie utworzono Związek Walki Czynnej, który miał za zadanie szkolić kadry przyszłego wojska polskiego. Za zgodą władz austriackich powstawały w Galicji organizacje paramilitarne, grupujące młodzież odbywającą szkolenia w przysposobieniu wojskowym. W 1910 roku powstał w Krakowie „Strzelec", a we Lwowie Związek Strzelecki. Rok później pokrewne im Polskie Drużyny Strzeleckie. Związki i drużyny strzeleckie zakładano też w innych miastach Galicji.

W kwietniu 1913 roku Komendant Piłsudski polecił opracowanie wzoru orzełka na używaną przez strzelców czapkę maciejówkę. Zadanie to przypadło Czesławowi Jarnuszkiewiczowi[3]. Za wzór posłużył mu wizerunek orła ze sztancy z okresu Królestwa Polskiego[4] przechowywanej u jego rodziny w Krakowie. Orzełek został znacznie zmniejszony w stosunku do oryginału i dla pokreślenia przynależności do „Strzelca" Jarnuszkiewicz umieścił literę S na tarczy amazonek. Charakterystyczna cecha tej litery – rozwidlenie przy końcu – jest wyznacznikiem pierwszych serii orzełków strzeleckich (zob. nr 3).

Od razu rzuca się w oczy brak korony na głowie tego orzełka. Co było tego powodem? Do tej pory sprawa nie jest rozstrzygnięta. Najbardziej prozaiczną przyczynę podał mjr

[1] Stanisław Burchard-Bukacki (1890–1942), wnuk powstańca listopadowego, syn powstańca styczniowego, członek Związku Walki Czynnej, w czasie I wojny światowej walczył w I Brygadzie Legionów, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919–1920. W Polsce niepodległej m.in. w sztabie generalnym i Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych. Generał dywizji od 1 stycznia 1936 r. Zmarł na emigracji w Edynburgu.

[2] Sieroszewski W.: *Józef Piłsudski*. Piotrków 1915, s. 57.

[3] Czesław Jarnuszkiewicz (1888–1988), członek Organizacji Bojowej PPS, za działalność niepodległościową zesłany na Syberię, skąd zbiegł w 1910 r. do Krakowa, gdzie przystąpił do Związku Strzeleckiego „Strzelec". Studiował malarstwo na krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. W I wojnie światowej walczył w szeregach I Brygady Legionów. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919–1920. W Polsce niepodległej m.in. dowódca 66 pułku piechoty i dowódca Okręgu Korpusu nr IX. Generał brygady od 1 stycznia 1930 r. W 1939 r. aresztowany przez NKWD, po uwolnieniu w sierpniu 1941 r. w Armii Andersa. Zmarł na emigracji w Londynie.

[4] Henryk Wielecki sugeruje, że wcześniej z tej sztancy tłoczono orły do czapek milicji Wolnego Miasta Krakowa oraz Gwardii Narodowej w 1846 r., zob. Wielecki H.: Sprawa munduru polskich formacji wojskowych w latach 1912–1918. W: *Muzealnictwo wojskowe*. Red. nauk. I.J. Wojciechowski. Warszawa 1985, s. 242.

Kazimierz Wiśniewski[5] w relacji złożonej w 1936 roku, jakkolwiek powołał się w niej na rozmowę z Jarnuszkiewiczem jeszcze z 1917 roku: „Projekt ten wykonany był z wosku. Do zatwierdzenia komendantowi Piłsudskiemu zaniósł go »Ryś« Trojanowski[6]. Po drodze ukruszyła się korona, Trojanowski to spostrzegł, ale nie zwrócił komendantowi uwagi z obawy »wygaworu«. Komendant, nie wnikając w szczegóły, widząc podpis Jarnuszkiewicza [projekt] zatwierdził"[7].

Natomiast sam projektodawca, również w 1936 roku, napisał: „W swoim czasie (daty już dokładnie nie pamiętam, a niestety nie mogę jej wyszukać w archiwach »Związku Strzeleckiego« z braku czasu) zwrócił się do mnie Komendant Główny z poleceniem zaprojektowania dwóch odznak. Jedna z nich miała być odznaką na czapkę, druga – odznaką oficera Związku.

Szczęśliwie, kuzynka moja ś. p. Maria Jarnuszkiewiczowa, u której mieszkałem w Krakowie, była w posiadaniu sztancy, służącej do bicia orłów na czapki z epoki Królestwa Kongresowego. Sztanca ta, a raczej orzeł odciśnięty z niej, posłużył mi jako wzór do projektu. Nie mogłem bowiem, projektując taką odznakę dla tworzącej się kadry przyszłej armii polskiej, pominąć tradycji. Naszkicowałem więc odpowiednio pomniejszonego orła, przedstawiając dwie odmiany projektu: jedną, orzeł na tarczy, na której wypisana nazwa organizacji, »Strzelec«, druga, ten sam orzeł noszony na kokardzie o barwach narodowych. (…)

Projekt ten w 1-szej odmianie został przyjęty, z tą zmianą, że zamiast napisu „Strzelec«, została umieszczona litera »S«. (…)

Reasumując wykonanie, udaliśmy się z ówczesnym Komendantem okręgu do grawera Czaplickiego przy Rynku w Krakowie, między ul. Floriańską a Szpitalną i tam projekt uległ dalszej zmianie – została mu odcięta korona, co widać na załączonej fotografii projektu"[8].

Dalej Jarnuszkiewicz podkreśla z naciskiem, że wbrew zdaniu Bohdana Mincera, nie w Wiedniu, ale właśnie w Krakowie u grawera Karola Czaplickiego została wykonana sztanca i tam był tłoczony pierwszy orzełek strzelecki. Na wspomnianej fotografii projektu widać wyraźnie, że dokument ma wycięty fragment znad głowy orzełka. Zachodzi pytanie, kto i dlaczego tak zrobił? Jarnuszkiewicz nie daje odpowiedzi.

Innym natomiast wyjaśnieniem jest sugestia, że pozbawienie orzełka korony było odniesieniem do rewolucyjno-demokratycznych idei z XIX wieku. Warto przypomnieć, że nie wszystkie orły wówczas miały koronę. Dość podać przykład takiego godła ze sztandaru dyktatora powstania 1846 roku. W „Strzelcu" idee demokratyczne były również bardzo żywe.

Niestety, są to tylko dywagacje, niepoparte źródłowo, jakkolwiek projektodawca orzełka, generał Jarnuszkiewicz, podzielał je, czemu dał wyraz w liście do Henryka Wieleckiego z 1981 roku[9].

Z kolei wzór oznaki Polskich Drużyn Strzeleckich (zob. nr 2) zatwierdzono 1 października 1913 roku. Autor projektu, Władysław Winiarski-Oset, nie wykazał się wyszukaną inwencją, co zrelacjonował następująco: „Toczyliśmy nad tem debaty w krakowskiej Drużynie Strzeleckiej, czy to w czasie marszów i ćwiczeń, czy w lokalu przy ul. Kochanowskiego 30. Wysunąłem wtedy projekt ogłoszenia konkursu, bo trzeba było przecież zrobić rzecz ładną, a spełniającą przy tem warunki, których wspominałem przed chwilą.

Ale z konkursem nie było tak łatwo. Brać artystyczna z Akademii Sztuk pięknych zgrupowała się w lwiej części w Związku Strzeleckim. Pamiętam zaledwie paru malarzy w naszej drużynie, a i tym jakoś niesporo szła sprawa zaprojektowania oznaki, jako przedmiotu niezupełnie czystej sztuki i której wówczas, zdaje mi się, nie nazywano jeszcze sztuką stosowaną.

Dni i tygodnie mijały. Lwów – dowiedziawszy się o projektowanym konkursie – począł dopominać się o corychlejsze przygotowanie oznaki. Wreszcie w mojej – zgoła nieartystycznej głowie – zaświtała myśl, z której pokrótce zwierzyłem się kolegom mniej więcej w ten deseń:

Co tu dużo gadać. Mamy swoją drużyniacką pieczęć, walmy ją każdemu drużyniakowi na czoło – i koniec.

Konkretnie zaproponowałem zmniejszenie pieczęci Polskich Drużyn Strzeleckich mniej więcej do dwóch trzecich i zrobienie z niej metalowej oznaki na czapkę.

Rzecz dziwna, projekt ten spotkał się z ogólnym aplauzem"[10].

6 sierpnia 1914 roku na rozkaz Komendanta Piłsudskiego wyruszyła z Oleandrów 1 Kompania Kadrowa, przekraczając granicę zaborów pod Michałowicami. Przypadek, ale jakże wymowny, sprawił, że dokładnie pół wieku wcześniej, 5 sierpnia 1864 roku, Rosjanie powiesili na stokach Cytadeli warszawskiej Romualda Traugutta i czterech członków Rządu Narodowego, co w praktyce równało się klęsce powstania styczniowego.

16 sierpnia zawiązał się w Krakowie Naczelny Komitet Narodowy (NKN), pod którego opieką formowano Legiony Polskie. Ostatecznie powstały trzy brygady.

Jak wspomniano, strzelcy wyruszyli z orzełkiem z literą S na tarczy amazonek. Z chwilą powstania Legionów pojawiła się na tam litera L, jakkolwiek w I Brygadzie dowodzonej przez Piłsudskiego nadal używano orzełków z literą S. Różne rodzaje orzełków zdobiły czapki wszystkich formacji legionowych: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 pułku piechoty, 1 i 2 pułku ułanów, 1 pułku artylerii oraz innych oddziałów pomocniczych i służb.

Publikacji na temat orłów legionowych nie jest zbyt wiele. Nadal pracą pionierską i pomnikową jest przedwojenne opra-

[5] Kazimierz Wiśniewski (1895–po 1939), legionista I Brygady, w Polsce niepodległej m.in. w 45 pułku piechoty, Korpusie Ochrony Pogranicza i Obozie Warownym „Wilno".

[6] Mieczysław Trojanowski pseud. Ryś (1881–1945), członek Związku Walki Czynnej, współorganizator związków strzeleckich. W czasie I wojny światowej w szeregach I Brygady Legionów. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919–1920. Generał brygady od 15 sierpnia 1924 r. W czasie II wojny światowej uczestnik działań konspiracyjnych na Węgrzech. Zamordowany przez Niemców w obozie koncentracyjnym w Mauthausen.

[7] Cyt. za: Wielecki H.: Sprawa munduru…, s. 242.

[8] Jarnuszkiewicz C.: *W sprawie orłów „Kadrowych"*. „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 255–256.

[9] Wielecki H.: Sprawa munduru…, s. 242, przyp. 10.

[10] Cyt. za: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe do czapek z lat 1914–1936*. „Broń i barwa" 1936, nr 8, s. 180.

cowanie Bohdana Mincera, w której skatalogował 92 pozycje[11]. Opisy orłów legionowych można również znaleźć w innych publikacjach „orłoznawczych", nieraz bardzo wartościowych[12].

W niniejszym opracowaniu znajdują się opisy 44 orzełków. Ułożone są w następującej kolejności: oznaka Polskich Drużyn Strzeleckich (nr 2), orzełki strzeleckie z literą S (nr 3–8), orzełki legionowe z literą L (nr 9–13, 15, 18), orzełki z pustą tarczką (nr 16–17), orzełki Legionu Wschodniego (nr 19–21), orzełki legionowe z numerem pułku oraz symbolem artylerii (nr 22–34), orzełki kawalerii legionowej (nr 35–36, 38–40), orzełki legionowe o charakterze pamiątkowym (nr 42–48).

Dla ułatwienia przy czytaniu opisów został zamieszczony poniżej wzorcowy wizerunek orła legionowego z zaznaczonymi terminami, z podaniem, do jakiego detalu się odnoszą.

1.

Orzeł wzorcowy

Poszczególne opisy orłów w niniejszym zestawie zostały podane według następującego schematu:

– tytuł

1 – wysokość całkowita, 2 – szerokość całkowita, 3 – tarcza amazonek, 4 – rozetka tarczy amazonek, 5 – gwoździk, 6 – listek, 7 – górny szlak tarczy amazonek, 8 – dolny szlak tarczy amazonek, 9 – gwoździe, 10 – tarczka wewnętrzna, 11 – rzędy piór

– numer inwentarzowy Muzeum Historycznego Miasta Krakowa
– materiał, technika
– wymiary (wysokość na szerokość)
– autor, miejsce, data powstania
– opis, kontekst historyczny
– literatura

[11] Idem: *Polskie orły wojskowe do czapek z lat 1914–1936*. „Broń i Barwa" 1936, nr 6–12; 1937, nr 1, 3–8, 10; 1938, nr 1, 5, 8–9. W pracy tej autor, wbrew tytułowi, opisał tylko orły strzeleckie i legionowe, a więc z lat 1913–1918. Dopełnieniem tej pracy, jej poszerzeniem czasowym, jest artykuł: idem: *Polskie orły do czapek wojskowych 1914–1940*. „Muzealnictwo Wojskowe" 1992, t. 5, s. 225–263.

[12] Np. *Orzeł – znak żołnierza polskiego*. Red. A.R. Chodyński. Malbork 1981–1983. Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*. Lublin 1978. Katalog wystawy Muzeum Okręgowego w Lublinie oraz Miłośników Dawnej Broni i Barwy, oddział w Lublinie; idem: *Znak wojska polskiego*. Rzeszów 1988; Krogulec G., Latour R. de: *Kolekcja polskich orłów wojskowych i innych z lat 1937–1947 w Dziale Militariów Muzeum Narodowego w Kielcach*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach" 1992, t. 16, s. 153–202; Zawistowski T.: *Z historii polskiego orła – u progu Wielkiej Wojny*. „Mundur i Broń" 2000, nr 3, s. 8–13; idem: *Orły kawalerii Legionów Polskich i Polskiej Siły Zbrojnej*. „Mundur i Broń" 2000, nr 4, s. 5–9.

2.
Oznaka Polskich Drużyn Strzeleckich
MHK-753/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
38 na 30 mm
Władysław Winiarski-Oset, Kraków, 1913

Owalna, pośrodku stylizowany Orzeł polski w otwartej koronie, z opuszczonymi skrzydłami, z nogami o czterech szponach. Poniżej orła prostokątna, wyodrębniona ramka. W otoku oznaki wypukły napis: POLSKA DRUŻYNA STRZELECKA. Na odwrocie przylutowana blaszka do przypinania (drugiej brak).

Oznakę tę zwano popularnie blachą. W ramce pod orłem wybijano wtórnie numer danej Drużyny Strzeleckiej. Za wzór posłużyła pieczęć używana w Polskich Drużynach Strzeleckich. Znane są inne wersje tej oznaki (Bohdan Królikowski pisze, że wybito ją w Krakowie w trzech wariantach), różniące się nieznacznie detalami, materiałem, z jakiego zostały wykonane, oraz rodzajem zapięć.

Oznaka została opracowana w II Drużynie w Krakowie w 1913 roku przez Władysława Winiarskiego. Komenda Naczelna Polskich Drużyn Strzeleckich zatwierdziła projekt rozkazem nr 87 z 20 lipca 1913 roku, zaś noszenie oznaki na czapkach obowiązywało od 1 października tegoż roku.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 30, il. 36; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 8, s. 179–182, nr 2; Opałek M.: *Pamiątki polskie [1914–1919]*. Z. 2. *Odznaki, medale, plakiety, pierścionki 1914–1915*. Kraków 1916, s. 10–11, poz. 8; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 101, poz. 103; s. 191, przyp. 11; Zawistowski T.: *Z historii polskiego orła – u progu Wielkiej Wojny*. „Mundur i Broń" 2000, nr 3, s. 8–13

3.
Orzełek strzelecki
MHK-972/III/1
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
37,1 na 29,3 mm
Pracownia grawerska Franciszka Zająca, Kraków, ul. Lubicz 19, 1914

Głowa i szyja proste. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków). Na dolnym szlaku tarczy 19 gwoździ. Pośrodku tarczka (wypukła) z literą S, rozwidloną u dołu – to rozstrojenie jest charakterystyczne dla pierwszych wzorów orłów strzeleckich. Na odwrocie przylutowane dwa uszka.

Orzeł był zamówiony przez Polską Intendenturę Wojskową. 24 egzemplarze wybito w blasze srebrnej dla żołnierzy Intendentury. Wkrótce przerobiono jego sztancę.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 10, s. 227–228, nr 10; Zawistowski T.: *Z historii polskiego orła*…, s. 8–13

4.
Orzełek strzelecki
MHK-751/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
37,5 na 30 mm
1913

Głowa (bez korony) i szyja proste. Skrzydła złożone z czterech warstw piór, nogi o czterech szponach, wsparte na tarczy amazonek. Końce tarczy zwieńczają dwie rozetki, w każdej z nich cztery listki i pięć gwoździków. Szlak tarczy groszkowany, w dolnej części 19 gwoździ. Pośrodku tarczka z wypukłą literą S. Na odwrocie ślady po urwanym zapięciu.

Jest to jedna z wersji orzełka strzeleckiego.

Lit.: *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 105, poz. 20

5.
Orzełek strzelecki należący do Andrzeja Małkowskiego[13]
MHK-13/H
Mosiądz oksydowany, sztanca
41 na 33 mm
Warszawa (?), 1916

Głowa (bez korony) i szyja proste. Skrzydła złożone z czterech warstw piór, nogi o czterech szponach, wsparte na tarczy amazonek. Końce tarczy zwieńczają dwie rozetki, w każdej z nich cztery listki i pięć gwoździków. Szlak tarczy groszkowany, w dolnej części 15 gwoździ. Pośrodku tarczka z wypukłą literą S, której końcówki zaznaczone są charakterystycznymi ukośnymi kreskami. Na odwrocie na wysokości skrzydeł i boków tarczy amazonek ślady po urwanym zapięciu. Jako zapięcie służy przylutowany wtórnie, pionowo, miedziany drut o zagiętych końcach.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 3, s. 69, nr 40; karta inw. MHK-13/H, oprac. Magdalena Kurowska, 2 czerwca 1992 roku

[13] Andrzej Małkowski (1888–1919), jeden z twórców polskiego skautingu. W Legionach służył krótko, w pierwszych miesiącach wojny. W 1918 r. w szeregach Armii Polskiej we Francji, zwanej także Armią Hallera.

6.
Orzełek strzelecki
MHK-752/III
Blacha mosiężna srebrzona, oksydowana, sztanca
20 x 16 mm
1914

Głowa (bez korony) i szyja proste. Skrzydła złożone z trzech warstw piór, nogi o czterech szponach, wsparte na tarczy amazonek. Końce tarczy zwieńczają dwie rozetki, w każdej z nich cztery listki i pięć gwoździków. Szlak tarczy groszkowany, w dolnej części 15 gwoździ. Pośrodku tarczka z wypukłą literą S. Na odwrocie ślad po urwanym zapięciu.

Na odwrocie orzełka na skrzydle orła cyfra 6, u dołu częściowo nieczytelna data: 1914…–22.

Lit.: Opałek M.: *Pamiątki polskie [1914–1919]*. Z. 1. *Pamiątkowe odznaki i medale polskie z r. 1914/15*. Kraków 1915, s. 4

7.
Orzełek strzelecki (miniatura)
MHK-972/III/26
Stop metalowy, sztanca
20 na 16,5 mm
Kraków, 1916

Głowa i szyja proste. Skrzydła uniesione, złożone z czterech warstw piór. Łapy o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku

15 gwoździ. Na tarczce wypukła litera S. Z tyłu przylutowana pozioma agrafka.

Taki sam jak poz. 27, z tym że tam na tarczce litera L.

Tego typu orzełki były wydawane przez Centralne Biuro Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie.

Lit.: Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 7, poz. 2

8.
Orzełek strzelecki (miniatura)
MHK-972/III/21
Srebro oksydowane, sztanca
Warszawa (?), ok. 1917
29 na 20,5 mm

Głowa i szyja proste. Korona zamknięta, złożona z pięciu kabłąków i krzyżyka. Skrzydła uniesione, złożone z trzech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku 19 gwoździ. Wewnątrz tarczka trójkątna, wypukła, z literą S. Z tyłu pozioma agrafka.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 10, s. 218–219, nr 58 (tam podobny orzełek)

9.
Pierwszy orzełek legionowy
MHK-744/III/1
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
36,8 na 9,3 mm
Kraków, od września 1914 roku

Orzełek wzorowany częściowo na orzełku kadrowym. Głowa bez korony, uniesiona do góry. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków). Szlak wzdłuż brzegów tarczy groszkowany, w dolnej części 17 gwoździ. Pośrodku wypukła tarczka z literą L. Na odwrocie, w układzie pionowym, przylutowane dwa uszka z mosiężnego drutu.

Orzełek wzorowany na orzełku strzeleckim. Zamówiony przez Intendenturę Legionów, był wykonywany od września 1914 roku w Krakowie.

Pierwsze orzełki tego typu były bite w blasze mosiężnej posrebrzanej. Prezentowany egzemplarz wykazuje defekty głowy oraz dolnego szlaku tarczy amazonek, wynikające z nierównego ułożenia sztancy.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 10, s. 231 (nr 16); *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 106–107, poz. 24; s. 192, przyp. 20

10.
Pierwszy orzełek legionowy
MHK-972/III/5
Blacha cynkowa oksydowana, sztanca
37,1 na 29,3 mm
Kraków, od września 1914 roku

Głowa wzniesiona, szyja prosta. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków). Szlak wzdłuż brzegów tarczy groszkowany, w dolnej części 17 gwoździ. Pośrodku wypukła tarczka z literą L. Z tyłu ślady po przylutowanych zaczepach (urwanych).

Egzemplarz popularny. Według tej sztancy wybijano również orzełki (rzadsze egzemplarze) z blachy mosiężnej posrebrzanej i oksydowanej oraz z blachy mosiężnej oksydowanej.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 10, s. 231, nr 16

11.
Orzełek legionowy
MHK-744/III/2
Blacha mosiężna posrebrzana, sztanca
39 x 28,5 mm
Kraków, 1916

Głowa bez korony, uniesiona lekko do góry, szyja prosta. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi z czterema szponami, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek, groszkowanym. Rogi tarczy ujmują dwie rozetki z czterema listkami i pięcioma gwoździkami każda. Na dolnym szlaku tarczy 19 gwoździ. Wewnątrz tarczka z wypukłą literą L. Na odwrocie orzełka ślady po dwóch urwanych zaczepach.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 1, s. 21–22, nr 31; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 106, poz. 25

12.
Orzełek legionowy tzw. karpacki
MHK-1215/V
Blacha żelazna oksydowana, posrebrzana, sztanca
37,6 na 30,6 mm
Wiedeń, 1915–1916

Głowa (bez korony) i szyja proste. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek, posiadającej dwie rozetki na końcach (w każdej pięć gwoździków i cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy amazonek 15 gwoździ, na tarczce wewnętrznej wypukła litera L. Na odwrocie trzy pary sztyftów do zapięcia.

Wykonany na zamówienie Centralnego Biura Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego dla Intendentury Legionów Polskich. Jego przydomek (karpacki) pochodzi od II Brygady Legionów, zwanej karpacką z racji walk w Karpatach Wschodnich, gdzie był bardzo popularny.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 41; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 264–266, nr 23; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 106–107, poz. 29; karta inw. MHK-1215/V, oprac. Aleksandra Radwan, 7 grudnia 1987 roku

13., 14.
Orzełek legionowy tzw. karpacki z tabliczki nagrobnej Stanisława Mitery[14]
MHK-5070/III
Blacha żelazna posrebrzana, sztanca
37,6 na 30,6 mm
Wiedeń, 1915–1916

Głowa (bez korony) i szyja proste. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek, posiadającej dwie rozetki na końcach (w każdej pięć gwoździków i cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy amazonek 15 gwoździ, na tarczce wewnętrznej wypukła litera L.

Wykonany na zamówienie Centralnego Biura Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego dla Intendentury Legionów Polskich. Jego dodatkowy przydomek (karpacki) pochodzi od II Brygady Legionów, zwanej karpacką z racji walk w Karpatach Wschodnich, gdzie był bardzo popularny.

Orzełek został przymocowany metalowymi gwoździami do drewnianej tabliczki nagrobnej Stanisława Mitery. Przestrzenie między rozetkami a skrzydłami wycięte wtórnie (w oryginale pełne) w związku z przygotowaniem otworów dla gwoździ. Podkładkę dla orzełka stanowi owalny płat satyny bawełnianej koloru amarantowego.

Na tabliczce (25 na 19 cm) napis częściowo wypalany częściowo napisany niebieskim atramentem: STANISŁAW

[14] Stanisław Mitera, ur. 1890 w Skołyszynie k. Jasła. Absolwent gimnazjum podgórskiego. W latach 1908–1913 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Berlinie. Nauczyciel historii w gimnazjum w Krakowie. Drużynowy I drużyny skautowej w Podgórzu. Od 1912 r. należał do Związku Strzeleckiego. Od października 1914 r. w Legionach Polskich. We wrześniu 1915 r. mianowany chorążym. Dowódca plutonu, następnie kompanii w 6 pułku piechoty Legionów. Poległ 22 listopada 1915 r. pod Kostiuchnówką na Wołyniu. Pochowany na tamtejszym cmentarzu w Wołczecku. Pośmiertnie został odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy.

MITERA / CHORĄŻY 6 P.[UŁKU] P.[IECHOTY] LEG.[IONÓW] POL.[SKICH] 3 KOMP.[ANII] URODZ.[ONY] DN.[IA] 10 / 8_1890 W SKOŁYSZYNIE POW.[IAT] JASŁO W MAŁOPOL.[SCE] / ZGINĄŁ DN.[IA] 21 LISTOP.[ADA] 1915 POD KOSTIUCHNÓWKĄ / W WALCE ZA WOLNOŚĆ POLSKI. / WIECZNE ODPOCZYWANIE RACZ MU DAĆ PANIE. W prawym górnym rogu, wykonana również atramentem, stylizowana odznaka 6 pułku piechoty Legionów, tzw. Krzyż Wytrwałości. Na odwrocie tabliczki napis wykonany niebieskim atramentem: KTO Z P.P. [PANÓW] OFICERÓW LUB ŻOŁNIERZY / 6 P.[UŁKU] P.[IECHOTY] LEGIONÓW POL.[SKICH] I B.[RYGADY] 3 KOMP.[ANII] PAMIĘTA MOGIŁĘ, W KTÓREJ SPOCZYWA Ś[WIETEJ] P[AMIĘCI] STAN.[ISŁAW] MITERA CHORĄŻY / 6 P.[UŁKU] P.[IECHOTY] 3 K.[OMPANII] RACZY TABLICĘ TĘ NA WŁAŚCIWEM (sic!) / MIEJSCU UMIEŚCIĆ – RODZINIE ZAŚ DAĆ / ZNAĆ POD ADRESEM: K.[AZIMIERZ] MITERA / KRAKÓW, UL.[ICA] ŁAGIEWNICKA 14

Wspomniany na tabliczce Kazimierz Mitera (1897–1936) to brat chor. Stanisława Mitery, uczestnik walk o wolność w latach 1919–1920, znany malarz krakowski.

Lit.: Cygan W.K.: *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich*. T. 1. Warszawa 1992, s. 75 (życiorys Stanisława Mitery); idem: *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*. T. 3. Warszawa 2006, s. 163–164 (życiorys Stanisława Mitery); Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 41; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 264–266, nr 23; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 106–107, poz. 29; Zając M.: *Saga rodziny Miterów z krakowskiego Podgórza*. Kraków 2003

15.
Orzełek legionowy
MHK-972/III/6
Blacha żelazna cynkowana, sztanca
38,2 na 29,7 mm
Kraków, 1916

Głowa i szyja proste. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku 19 gwoździ. Pośrodku wypukła tarczka z literą L.

Orzełek był wykonywany w 1916 roku prawdopodobnie w Krakowie. Jest to rzadszy przykład tego typu. Popularniejsze były wybijane w blasze cynkowej.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 1, s. 22–23, nr 32

16.
Orzełek legionowy
MHK-972/III/17
Blacha mosiężna, posrebrzana, sztanca
38,5 na 29 mm
Warszawa, 1918 (?)

Głowa i szyja proste. Skrzydła uniesione, złożone z czterech warstw piór, nogi wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (gwoździk, pięć listków), na dolnym szlaku, o zewnętrznym brzegu falistym, 15 gwoździ. Wewnątrz tarczka trójkątna, gładka. Z tyłu ślad po zaczepie.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 8, s. 159–160, nr 89 (tam orzełek o nieco większych wymiarach)

17.
Orzełek legionowy
MHK-1364/V
Blacha żelazna, sztanca
36 na 28,8 mm
Kraków, 1918

Głowa prosta, bez korony, szyja nieco pochylona w prawo. Skrzydła złożone z czterech warstw piór, uniesione. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zwieńczona w narożach rozetkami, każda z nich posiada cztery listki i cztery gwoździki. Prze-

strzenie między tarczą amazonek a skrzydłami orła wycięte. Wewnątrz tarczy amazonek wypukła, gładka tarczka. Na odwrocie dwie pionowe zagięte blaszki mocujące.

Orzełka tego typu zaczęto wybijać w Krakowie już w 1916 roku z blachy mosiężnej posrebrzanej lub blachy mosiężnej posrebrzanej i ciemno oksydowanej. Tarczka pozostawała gładka i wtórnie dobijano w niej literę S lub L. W 1918 roku bito w Krakowie w tej sztancy orzełki jak poz. 16, z tym że z blachy żelaznej, z gładką wewnętrzną tarczką.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 3, s. 66–67, nr 37; karta inwentarzowa MHK--1364/V, oprac. Aleksandra Radwan, 10 października 1991 roku

18.
Orzełek legionowy (miniatura)
MHK-972/III/27
Stop metalowy, sztanca
20 na 16,5 mm
Kraków, 1916

Głowa i szyja proste. Skrzydła uniesione, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku 15 gwoździ. Na tarczce wypukła litera L. Z tyłu przylutowana pozioma agrafka.

Taki sam jak poz. 7, z tym że tam na tarczce litera S.

Orzełek był wydany przez Centralne Biuro Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie.

Lit.: Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 7, poz. 2

19., 20., 21.
MHK-972/III/2
MHK-972/III/3
MHK-972/III/4
Orzełek Legionu Wschodniego (druga wersja)
MHK-972/III/2, MHK-972/III/3, MHK-972/III/4
Blacha cynkowa, oksydowana, sztanca
39 na 28 mm
Lwów, 1914

Głowa uniesiona, szyja prosta. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Łapy o trzech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza nietypowa – wydłużona, zakończona rozetkami (cztery listki, gwoździk). Na całym szlaku 15 gwoździ. Z tyłu przylutowana pozioma agrafka (na orzełku poz. 20 brak agrafki).

Ta wersja różni się od pierwszej m.in. liczbą gwoździ na szlaku tarczy amazonek – tam jest 13 gwoździ.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 10, s. 230, nr 13 (pierwsza wersja); *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 116, poz. 73; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 40

22.
Orzełek 5 pułku piechoty I Brygady Legionów
MHK-746/III/3
Blacha mosiężna ze śladami srebrzenia, sztanca
52 na 40 mm
Wiedeń, 1916

Orzeł z uniesioną głową na esowato wygiętej szyi, zwieńczoną koroną barokową, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (cztery listki, gwoździk). Na dolnym szlaku tarczy amazonek 13 gwoździ (dwa z nich przebite). Wewnątrz trójkątna tarczka z arabską cyfrą 5. Na odwrocie ślady po urwanych zaczepach.

Ten typ orła posiadał na tarczkach cyfry arabskie od 1 do 6, oznaczające poszczególne pułki piechoty Legionów Polskich oraz emblematy: artylerii (skrzyżowane dwie lufy armatnie oraz płonący granat) i saperów (łopata i dwa skrzyżowane kilofy). Zwraca uwagę brak w tej serii orzełków cyfry 7, czyli numeru 7 pułku piechoty I Brygady Legionów, nieuznawanego przez dowództwo austriackie, jakkolwiek nieformalnie istniejącego. Cyfry i emblematy były wybijane wtórnie na gładkiej tarczce.

Orzełki tego typu były wybijane także w blasze żelaznej oksydowanej.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 5, s. 99–100, nr 43; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 11 (tam odmiana z białego metalu oraz cyfra 1 na tarczce)

23.
Orzełek legionowy
MHK-746/III/1
Blacha cynkowa oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1916

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Wewnątrz tarczy amazonek trójkątna, gładka tarczka. Na odwrocie przylutowane dwie pionowe zaczepy.

Projekt tego orła powstał w połowie 1916 roku na zlecenie szefa Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego płk. Władysława Sikorskiego w związku z pracami nad ujednoliceniem mundurów Legionów Polskich. Był wzorowany na autentycznej sztancy z czasów Królestwa Kongresowego (około jedna trzecia jej wysokości). Orzełki te były przeznaczone dla pułków piechoty (kolejne cyfry pułkowe na tarczkach, od 1 do 7) oraz artylerii i saperów (na tarczkach odpowiednie emblematy tych formacji).

Z początku użyto jako materiału blach srebrnej, srebrnej oksydowanej, cynkowej oksydowanej. W 1917 roku blachę cynkową jako nietrwałą zastąpiono blachą mosiężną oksydowaną (zob. poz. 23–32). Był to pierwszy orzeł z koroną (z wyjątkiem orłów ułańskich) przeznaczony dla formacji legionowych. Zapoczątkował nowy typ orła, który z pewnymi zmianami obowiązywał w wojsku w dwudziestoleciu międzywojennym.

Lit.: Królikowski B.: Znak wojska, s. 23–25; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 104, poz. 17, s. 192, przyp. 16

24.
Orzełek 1 pułku piechoty I Brygady Legionów Polskich
MHK-2206/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 1. Na odwrocie przylutowane dwa pionowe zaczepy.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*…. „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia. Katalog wystawy*. Red. A. Myślińska. Muzeum Narodowe w Kielcach. Kielce 2009, s. 258–259, poz. kat. II/18.1

25., 26.
Orzełek 2 pułku piechoty II Brygady Legionów Polskich
MHK-2207/III, MHK-746/III/2
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną koroną zamkniętą, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 2. Na odwrocie przylutowane dwa pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce cyfra arabska 2.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa"1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/182

27.
Orzełek 2 pułku piechoty II Brygady Legionów Polskich
MHK-972/III/9
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
52,7 na 39,7 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną koroną zamkniętą, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 2. Na odwrocie ślady po brakujących dwóch pionowych zaczepach. Na dolnym szlaku tarczy przebity otwór.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce cyfra arabska 2.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/182

28.
Orzełek 3 pułku piechoty II Brygady Legionów Polskich
MHK-2208/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 x 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 3. Na odwrocie przylutowane dwie pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarcze arabska cyfra 3.

Lit: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa"1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/183

29.
Orzełek 4 pułku piechoty III Brygady Legionów Polskich
MHK-2209/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 4. Na odwrocie przylutowane dwa pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce arabska cyfra 4.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa"1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/184

30.
Orzełek 5 pułku piechoty I Brygady Legionów Polskich
MHK-2210/III

Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 5. Na odwrocie przylutowane dwa pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczy arabska cyfra 5.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa"1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/185

31.

Orzełek 5 pułku piechoty I Brygady Legionów Polskich należący do Franciszka Jaźwieckiego[15]

MHK-2663/II-N
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięć kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 5. Na odwrocie przylutowane dwie pionowe zaczepy. W głowie orła i przy brzegu tarczy wybite wtórnie dwa otwory.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczy arabska cyfra 5.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/185; karta inw. MHK-2663/II-N, oprac. Elżbieta Błażewska, 28 czerwca 1995 roku

[15] Franciszek Jaźwiecki (1900–1946), legionista I Brygady Legionów, malarz i grafik, członek Grupy Krakowskiej. W czasie II wojny światowej więzień niemieckich obozów koncentracyjnych. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

32.

Orzełek 6 pułku piechoty III Brygady Legionów Polskich

MHK-2211/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 na 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 1. Na odwrocie przylutowane dwa pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce arabska cyfra 6.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/186

33.

Orzełek 7 pułku piechoty I Brygady Legionów Polskich
MHK-2212/III
Blacha mosiężna oksydowana, sztanca
53 x 40 mm
Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trój-

kątna tarczka z wytłoczoną arabską cyfrą 7. Na odwrocie przylutowane dwie pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce arabska cyfra 7.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa"1937, nr 4, s. 93–95, nr 42; *Historia i Polonia*…, s. 259–260, poz. kat. II/187

34.

Orzełek artylerii legionowej

MHK-2175/III

Blacha mosiężna oksydowana, sztanca

53 na 40 mm

Czesław Jarnuszkiewicz, Kraków, 1917

Orzeł z uniesioną głową, zwieńczoną zamkniętą koroną, złożoną z pięciu kabłąków i jabłka królewskiego z krzyżykiem. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na półokrągłej tarczy amazonek, z rozetkami na końcach (gwoździk, cztery listki). Na dolnym szlaku tarczy 13 gwoździ. Pośrodku trójkątna tarczka z wytłoczonym symbolem artylerii. Na odwrocie przylutowane dwie pionowe zaczepy.

Taki sam jak poz. 24, z tym że na tarczce dwie skrzyżowane lufy armatnie, nad nimi gorejący granat.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1937, nr 4, s. 93–95, nr 42

35.

Orzeł 1 pułku ułanów Legionów Polskich tzw. beliniacki

MHK-972/III/8

Blacha mosiężna posrebrzana i ciemno oksydowana, sztanca

152 na 120 mm

Wiedeń, koniec 1915

Korona zamknięta (obręcz z dziewięcioma okrągłymi kamieniami, pięć kabłąków, cztery pałki, jabłko z krzyżykiem). Głowa prosta, jęzor wysunięty, szyja lekko wygięta w prawo. Skrzydła uniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona czterolistnymi rozetkami. Na dolnym szlaku 13 gwoździ. Pośrodku wypukła tarczka z cyfrą 1.

Orły te nawiązywały do wzoru orłów z okresu Królestwa Polskiego.

Popularna nazwa orła pochodzi od ułanów tego pułku, których nazywano beliniakami, od nazwiska dowódcy płk. Władysława Beliny-Prażmowskiego.

Były też egzemplarze wytłaczane w blasze cynkowej. Noszony był w I Brygadzie, oprócz beliniaków także przez legionistów plutonu sztabowego. Następnie przez 1 pułk ułanów Polskiej Siły Zbrojnej i w 1919 roku przy uroczystych wystąpieniach 1 pułku szwoleżerów Józefa Piłsudskiego.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 32, il. 43; idem: *Znak wojska*…, s. 21–23; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 266–267, nr 25; Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 5. *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 12

36., 37.

Orzełek 2 pułku ułanów Legionów Polskich

MHK-1057/V

Blacha mosiężna posrebrzana, oksydowana, sztanca

103 na 83,5 mm

Wiedeń, 1914

Korona zamknięta (obręcz z dziewięcioma okrągłymi kamieniami, pięć kabłąków, cztery pałki, jabłko z krzyżykiem). Głowa prosta, jęzor wysunięty, szyja nieznacznie wygięta w prawo. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach obejmują listewkę połączoną z górnym szlakiem tarczy amazonek za pomocą dwóch blaszek zagiętych do tyłu. Pomiędzy łapami a ogonem dwa okrągłe wycięcia. Tarcza amazonek wytłoczona oddzielnie z blachy mosiężnej posrebrzanej. W rogach sześciolistne rozetki z gwoździkiem pośrodku. U dołu tarcza ujęta dwiema przewiązanymi gałązkami: laurową i dębową. Pośrodku wypukła data: 19–14, przedzielona cyfrą rzymską: I. Na odwrocie cztery pary zaczepów.

Orzeł przypięty do czapki używanej przez ułanów II Brygady.

Orły te używane były w szwadronach 2 pułku ułanów związanym z II Brygadą Legionów Polskich. Cyfra rzym-

ska I znalazła się na tarczy, ponieważ ułani tego pułku spodziewali się, że ich formacja uzyska właśnie ten numer. Ostatecznie 1 pułk ułanów działał przy I Brygadzie Legionów.

Lit.: karta inw. nr MHK-1057/V, oprac. Aleksandra Radwan, 4 lutego 2009 roku; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 42; idem: *Znak wojska*…, s. 21–22; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 260, nr 17; Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 5; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 10; Zawistowski T.: *Orły kawalerii Legionów*…, s. 5–9

38.
Orzełek 2 pułku ułanów Legionów Polskich
MHK-1011/III
Blacha mosiężna posrebrzana, sztanca
103 na 83,5 mm
Wiedeń, 1914

Korona zamknięta (obręcz z dziewięcioma okrągłymi kamieniami, pięć kabłąków, cztery pałki, jabłko z krzyżykiem). Głowa prosta, jęzor wysunięty, szyja nieznacznie wygięta w prawo. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach obejmują listewkę połączoną z górnym szlakiem tarczy amazonek za pomocą dwóch blaszek zagiętych do tyłu. Pomiędzy łapami a ogonem dwa okrągłe wycięcia. Tarcza amazonek wytłoczona oddzielnie z blachy mosiężnej posrebrzanej. W rogach sześciolistne rozetki z gwoździkiem pośrodku. U dołu tarcza ujęta dwiema przewiązanymi gałązkami: laurową i dębową. Pośrodku wypukła data: 19–14, przedzielona cyfrą rzymską I. Na odwrocie cztery pary zaczepów. Na orle zachowane resztki srebrzenia, na tarczy resztki oksydowania.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 42; idem: *Znak wojska*…, s. 21–22; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 260, nr 17; Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 5; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 10; Zawistowski T.: *Orły kawalerii Legionów*…, s. 5–9

39.
Orzełek 2 pułku ułanów Legionów Polskich
MHK-972/III/7
Blacha mosiężna posrebrzana, sztanca
103 na 83,5 mm
Wiedeń, 1914

Korona zamknięta (obręcz z dziewięcioma okrągłymi kamieniami, pięć kabłąków, cztery pałki, jabłko z krzyżykiem). Głowa prosta, jęzor wysunięty, szyja nieznacznie wygięta w prawo. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach obejmują listewkę połączoną z górnym szlakiem tarczy amazonek za pomocą dwóch blaszek zagiętych do tyłu. Pomiędzy łapami a ogonem dwa okrągłe wycięcia. Tarcza amazonek wytłoczona oddzielnie z blachy mosiężnej posrebrzanej. W rogach sześciolistne rozetki z jednym gwoździkiem pośrodku. U dołu tarcza ujęta dwiema przewiązanymi gałązkami: laurową i dębową. Pośrodku wypukła data: 19–14, przedzielona cyfrą rzymską I. Na odwrocie cztery pary zaczepów (jednego brak).

W polu środkowym tarczy amazonek widać wcześniejsze odbicie konturów daty oraz gałązek, przesunięte w stosunku do ostatecznego wytłoczenia. Jest to odmiana tego orła z nieoksydowaną tarczą amazonek. Wersja podstawowa miała tarczę oksydowaną na ciemno, zob. poz. 32.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 42; idem: *Znak wojska*…, s. 21–22; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 260, nr 17; Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 5; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 10; Zawistowski T.: *Orły kawalerii Legionów*…, s. 5–9

40., 41.
Orzełek 2 pułku ułanów Legionów Polskich użyty jako ozdobnik do Tarczy Legionów Ziemi Niskiej
MHK-2161/III

Blacha mosiężna posrebrzana, sztanca
103 na 83,5 mm
Wiedeń, 1914

Korona zamknięta (obręcz z dziewięcioma okrągłymi kamieniami, pięć kabłąków, cztery pałki, jabłko z krzyżykiem). Głowa prosta, jęzor wysunięty, szyja nieznacznie wygięta w prawo. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach obejmują listewkę połączoną z górnym szlakiem tarczy amazonek za pomocą dwóch blaszek zagiętych do tyłu. Pomiędzy łapami a ogonem dwa okrągłe wycięcia. Tarcza amazonek wytłoczona oddzielnie z blachy mosiężnej posrebrzanej. W rogach sześciolistne rozetki z jednym gwoździkiem pośrodku. U dołu tarcza ujęta dwiema przewiązanymi gałązkami: laurową i dębową. Pośrodku wypukła data: 19–14, przedzielona cyfrą rzymską I.

Jest to odmiana tego orła z nieoksydowaną tarczą amazonek. Wersja podstawowa miała tarczę oksydowaną na ciemno – zob. poz. 32.

Idea fundacji tarcz legionowych zrodziła się w Krakowie w 1915 roku z inicjatywy Naczelnego Komitetu Narodowego. Poszczególne miejscowości zamawiały artystycznie wykonane tarcze drewniane (albo kolumny), do których obywatele wbijali gwoździe, wpłacając wcześniej datki na fundusz wdów i sierot po poległych legionistach. Uroczystość odsłonięcia tarczy w Nisku koło Tarnowa odbyła się 3 maja 1916 roku.

Lit.: Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 31, il. 42; idem: *Znak wojska*…, s. 21–22; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1936, nr 11–12, s. 260, nr 17; Nowak J.T.: *Tarcze Legionów Polskich 1915–1917 w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Katalog Zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr 1. Kraków 2006, s. 55–58 (opis Tarczy Legionów Ziemi Niskiej); Opałek M.: *Pamiątki polskie*… Z. 2, s. 5; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 103, poz. 10; Zawistowski T.: *Orły kawalerii Legionów*…, s. 5–9

42.
Orzełek legionowy
MHK-972/III/12
Blacha żelazna, sztanca
39 na 31 mm
Warszawa, 1917

Głowa i szyja proste. Skrzydła uniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza ażurowa, zakończona rozetkami (pięć listków, gwoździk), na dolnym szlaku, ząbkowanym od zewnątrz, 15 gwoździ. Wewnątrz tarczka (wypukła) z literą L.

Orzełek taki sam jak poz. 43 i poz. 44, z tym że nie malowany jak tamte.

Opisywany egzemplarz jest odmianą: materiałem podstawowym była blacha mosiężna oksydowana lub blacha żelazna cynkowana.

Orzełki takie o barwach narodowych, zawieszone na kokardach, były rozdawane w Warszawie m.in. podczas powitania wkraczających do stolicy oddziałów Legionów Polskich 1 grudnia 1916 roku.

Lit.: Dubrowska M.: *Pamiątki I wojny światowej w Muzeum Historycznym m. st. Warszawy. Zbiór Krzysztofa Klingera*. Warszawa 1994, s. 149, poz. 362; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 34, il. 52; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 1, s. 18–19, nr 65; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 107, poz. 30

43.
Orzełek legionowy
MHK-972/III/11
Blacha żelazna, lakier, sztanca
39 na 31 mm,
Warszawa, 1917

Głowa i szyja proste. Skrzydła uniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza ażurowa, zakończona rozetkami (pięć listków, jeden gwoździk), na dolnym szlaku, ząbkowanym od zewnątrz, 15 gwoździ. Wewnątrz tarczka (wypukła) z literą L. Orzełek pokryty lakierem koloru amarantowego (wyblakłym).

Orzełek taki sam jak poz. 42, z tym że ten niemalowany, oraz poz. 44, z tym że ten sztancowany z blachy cynkowej i malowany innymi kolorami.

Opisany egzemplarz jest odmianą: materiałem podstawowym była blacha mosiężna oksydowana lub blacha żelazna cynkowana.

Lit.: Dubrowska M.: *Pamiątki I wojny światowej*…, s. 149, poz. 362; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 34, il. 52; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 1, s. 18–19, nr 65; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 107, poz. 30

44.
Orzełek legionowy
MHK-972/III/13
Blacha cynkowa, sztanca, lakier
39 na 30,8 mm
Warszawa, 1917

Głowa i szyja proste. Skrzydła wzniesione do góry, złożone z trzech warstw piór. Nogi o czterech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza ażurowa, zakończona rozetkami (pięć listków, gwoździk). Na dolnym szlaku tarczy, o falistym brzegu, 15 gwoździ. Pośrodku tarczka trójkątna z wypukłą literą L. Na odwrocie przylutowana pozioma agrafka. Całość pokryta trzema barwami: głowa, szyja, łapy i rozetki czerwone; dwie warstwy piór (od wewnątrz) i tarczka niebieskie; warstwa piór zewnętrznych i dolny szlak tarczy białe.

Orzełek taki sam jak poz. 42 i poz. 43, z tym że tamte sztancowane z blachy żelaznej, pierwszy malowany innym kolorem, a drugi niemalowany.

Przykład ten należy do bardzo rzadkich ze względu na pokrycie jego powierzchni aż trzema kolorami. Istniały również inne kombinacje tych kolorów.

Lit.: Dubrowska M.: *Pamiątki I wojny światowej*…, s. 149, poz. 362; Królikowski B.: *Polski orzeł wojskowy 1807–1978*…, s. 34, il. 52; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 1, s. 20–21, nr 68; *Orzeł – znak żołnierza*…, s. 107, poz. 30

45.
Orzełek legionowy z podobizną Józefa Piłsudskiego (pierwsza wersja)
MHK-972/III/14
Blacha mosiężna posrebrzana, sztanca
38 na 30,8 mm
Warszawa, 1917

Głowa wzniesiona do góry, szyja prosta. Skrzydła uniesione do góry, złożone z czterech warstw piór. Nogi wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku o falistym brzegu 12 gwoździ. W miejscu tarczki owalny medalionik z wypukłym popiersiem Józefa Piłsudskiego (trzy czwarte w prawo, w kurtce legionowej, z odkrytą głową), wzdłuż lewego brzegu napis: PIŁSUDZKI (sic!). Na odwrocie miejsce po brakującej poziomej agrafce.

Orzełek o charakterze pamiątkowym.

Lit.: Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 5, s. 98, nr 73

46., 47.
Orzełek legionowy z podobizną Józefa Piłsudskiego (druga wersja)
MHK-972/III/15, MHK-972/III/16
Blacha żelazna cynkowana, sztanca
39 30,8 mm,
Warszawa, 1917

Głowa i szyja proste. Nogi wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (gwoździk, pięć listków), na szlaku dolnym, ząbkowanym od zewnątrz, 13 gwoździ. W miejscu tarczki okrągły medalionik z wypukłym popiersiem Józefa Piłsudskiego (niemal na wprost, w kurtce legionowej, z odkrytą głową). U dołu medalioniku szarfa z wypukłym napisem: PIŁSUDSKI. Z tyłu przylutowana pozioma agrafka.

Orzełek o charakterze pamiątkowym.

Lit.: *Józef Piłsudski. Marszałkowi w hołdzie*. Warszawa 2007, s. 239, poz. 348. Katalog wystawy, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie; Królikowski B.: *Znak wojska*…, s. 25; Mincer B.: *Polskie orły wojskowe*… „Broń i Barwa" 1938, nr 5, s. 98–99, nr 74; Strzałkowski J.: *Medale, medaliony i odznaki związane z Józefem Piłsudskim*. Londyn 1974, s. 13, poz. 25

48.
Orzełek legionowy z datą 7 X 1918
MHK-972/III/28
Stop cynkowy, sztanca
26 na 20 mm
Warszawa, 1918

Głowa lekko uniesiona, szyja prosta. Skrzydła uniesione, złożone z trzech warstw piór. Nogi o trzech szponach, wsparte na górnym szlaku tarczy amazonek. Tarcza zakończona rozetkami (cztery listki, pięć gwoździków), na dolnym szlaku 16 gwoździ. Wewnątrz tarczka z wypukłą literą L. Po obu stronach tarczki wypukła data: 7 X – 1918. Z tyłu przylutowana pionowa szpilka.

7 października 1918 roku rezydująca w Warszawie Rada Regencyjna Królestwa Polskiego (powołana decyzją okupacyjnych władz niemieckich i austro-węgierskich 12 września 1917 roku) ogłosiła niepodległość Polski. 11 listopada przekazała władzę wojskową i naczelne dowództwo Józefowi Piłsudskiemu.

Lit.: brak

Na koniec niech mi wolno będzie przywołać wspomnienie osobiste. Miałem wielkie szczęście poznać ostatnich żołnierzy Legionów[16]. Sędziwi weterani (każdy z nich wówczas przekroczył 80. rok życia) opowiadali o swoich przeżyciach z czasów wielkiej wojny, wojny polsko-bolszewickiej i II wojny światowej.

Pan Kazimierz Martyniak[17], legionista 6 pułku piechoty, wspominał o boju pod Kostiuchnówką na Wołyniu w lipcu 1916 roku. Został tam ranny i dostał się do niewoli rosyjskiej. Widząc zbliżających się żołnierzy rosyjskich, odrzucił czapkę maciejówkę, w których walczyli legioniści, aby ukryć przed wrogami przynależność do Legionów, za co mogła grozić śmierć. Ale wcześniej oderwał od maciejówki orzełka i ukrył go w ubraniu. Dostał się do niewoli, potem schwytali go bolszewicy, miał różne losy i doświadczenia wojenne, w końcu udało mu się zbiec. Przez cały czas przechowywał orzełka i wrócił z nim do Polski. Na moje pytanie o sens takiego, z całym szacunkiem, ale irracjonalnego, poświęcenia, za które mogły go przecież spotkać tragiczne konsekwencje, pan Kazimierz odpowiedział: „Ale ja z Nim poszedłem walczyć o wolną Polskę i On mnie do tej Polski doprowadził".

Fotografie: Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Janusz Tadeusz Nowak

The Military Eagles of the Polish Legions in the Collection of the Historical Museum of the City of Kraków

The 100th anniversary of the marching out of the First Cadre Company and the formation of the Polish Legions which falls in 2014 seems a good opportunity to present the memorabilia connected with those historical events. A special place among these belongs to the eagles worn by the riflemen and legionaries on their hats as they went to battle for a free, independent Poland.

On 3 August 1914 in Oleandry (back then, a village just outside Kraków), Commandant Józef Piłsudski established the cadre company of riflemen which was to be the first to cross the borders of partitioned Polish territory.

It was on that day that a unit of 74 members of the Polish Rifle Squads (Polskie Drużyny Strzeleckie) arrived in Oleandry. A group of members of the Riflemen's Association (Związek Strzelecki), the same in number, was then selected, and a symbolic union of the two riflemen's organizations was inaugurated. The two troops stood facing each other, and Piłsudski spoke: 'From now on, there shall be no riflemen and no squads members. All of you who have gathered here on this spot, should consider yourselves Polish soldiers! I hereby abolish all the badges of the special groups. From now on, the White Eagle shall be your only badge. However, until the new badges are distributed, I command that you exchange your old badges as a symbol of complete concord and brotherhood which must prevail among Polish soldiers. Let the Riflemen pin the Squadsmen's plates onto their hats, and give them their eagles in exchange'. Having said that, Piłsudski gave his eagle to Stanisław Burchardt-Bukacki in exchange for his badge (or 'plate'), and the others promptly followed their example.

On that day, both of the abovementioned badges, i.e. the riflemen's eagle and the rifle squads' badge decorated with the Polish eagle, became the first Polish military eagles since the times of the January Uprising, giving rise to a whole range of eagles proudly decorating the hats of the soldiers of the Polish Legions.

[16] Rozmowa odbyta 6 sierpnia 1978 r. w Michałowicach.

[17] Kazimierz Martyniak (1899, Sokal – 1985, Kraków), legionista 6 pułku piechoty III Brygady Legionów Polskich. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

On 6 August 1914, on the orders of Commandant Piłsudski, the First Cadre Company marched out from Oleandry, crossing the border between the Austrian and the Russian partitions near Michałowice. 16 August saw the establishment of the Supreme National Committee (Naczelny Komitet Narodowy) in Kraków – an organ that supervised the formation of the Polish Legions. The riflemen set off with the eagle with the letter S on the shield. After the establishment of the Legions, the letter S was replaced with the letter L, however, soldiers of the 1st Brigade under Józef Piłsudski continued to use the eagles marked with the letter S. Different kinds of eagles decorated the hats of all the legionary formations: of the 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th, and 7th infantry regiments, the 1st and the 2nd uhlan regiments, the 1st artillery regiment, as well as other support units and services.

The number of publications on the military eagles of the Polish Legions is rather scant. The pioneering and monumental work on this subject remains the pre-war study by Bohdan Mincer titled *Polskie orły wojskowe do czapek z lat 1914–1936* [Polish military eagles worn on hats from the years 1914–1936], published in the Broń i Barwa periodical, 1936–1938, in which the author catalogues 92 entries.

The present paper contains the descriptions of 44 eagles, the most valuable of them being a badge of the Polish Rifle Squads dating from 1913, an eagle of the Riflemen's Association dating from 1914, an eagle from the hat of the creator of Polish scouting Andrzej Małkowski (of the Riflemen's Association), a series of eagles dating from the period 1916–1917 featuring numbers of regiments of the Polish Legions, and the eagles of the Legions' cavalry units.